SÉRIE “Historické vědy”

[https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-2\(9\)-246-259](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-2(9)-246-259)

Сергій Пивовар

*кандидат історичних наук,
професор кафедри новітньої історії України,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-3778-924X>*

УЧАСТЬ 1-ї ДИВІЗІЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ КОМІТЕТУ ВИЗВОЛЕННЯ НАРОДІВ РОСІЇ У ПРАЗЬКОМУ ПОВСТАННІ 5–8 ТРАВНЯ 1945 р.

Анотація. У статті досліджується важлива, маловивчена й дискусійна в історичній науці проблема участі 1-ї дивізії Збройних сил Комітету визволення народів Росії у Празькому повстанні 5–8 травня 1945 року. Питання розглядається у зв'язку з конкретними історичними обставинами завершального епізоду Другої світової війни в Європі, які мали велике значення для історії чеського народу. Прагнучі реконструювати тогочасні драматичні й трагічні події, автор зосереджується на відновленні фактичної сторони явища, що відбувалося, аналізує причини, обставини, особливості та наслідки бойового використання вояків 1-ї дивізії в антигітлерівському повстанні, визначає ступінь ефективності їх участі у боях, уточнює окремі аспекти. Доведено, що відкрито виступивши проти своїх недавніх союзників – німців, російські солдати й офіцери надали суттєву допомогу Чеському національному повстанню. Встановлено, що в результаті бойових дій у Празі російська дивізія не лише зазнала значних втрат убитими і пораненими, а й втратила критично важливий час для передислокації в зону управління американської військової адміністрації, що створювало певні можливості для уникнення розправи з боку радянської влади.

Ключові слова: Празьке повстання, повстанці, Комітет визволення народів Росії, власівці, німецькі війська.

Serhii Pyvovar

*Candidate of Historical Sciences,
Professor of the Department of
Modern History of Ukraine,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3778-924X>*

PARTICIPATION OF THE 1ST DIVISION OF THE ARMED FORCES OF THE COMMITTEE FOR THE LIBERATION OF THE PEOPLES OF RUSSIA IN THE PRAGUE UPRISING OF MAY 5-8, 1945

Abstract. The article examines an important, little-studied and debatable in historical science problem of the participation of the 1st Division of the Armed Forces of the Committee for the Liberation of the Peoples of Russia in the Prague Uprising on May 5–8, 1945. The issue is considered in connection with the specific historical circumstances of the final episode of the Second World War in Europe, which were of great importance for the history of the Czech people. Seeking to reconstruct the dramatic and tragic events of that time, the author focuses on restoring the actual side of the phenomenon, analyzes the causes, circumstances, features and consequences of combat use of 1st Division soldiers in the anti-Hitler uprising, determines the degree of effectiveness of their participation in battles, clarifies certain aspects. It has been proven that by speaking out against their recent allies - the Germans, Russian soldiers and officers provided significant assistance to the Czech National Uprising. It has been established that as a result of the hostilities in Prague, the Russian division not only suffered significant losses in killed and wounded, but also lost critical time for redeployment to the control zone of the American military administration, which created certain opportunities to avoid reprisals by the Soviet authorities.

Keywords: Prague uprising, insurgents, Committee for the Liberation of the Peoples of Russia, Vlasovites, German troops.

Постановка проблеми. Останнім часом актуалізувалася тема Празького повстання 1945 р., зокрема, виникло прагнення до відновлення історичної істини, правди і справедливості на батьківщині цієї події. Так, у листопаді 2019 р. у виступі на Другій міжнародній конференції, присвяченій 75-річчю проголошення Празького маніфесту Комітету визволення народів Росії (КВНР), сенатор Чеської Республіки Яромір Штетіна нагадав, що 6 травня 1945 р., ще до приходу в Прагу радянських військ, до міста увійшли танки з написами

«Смерть Сталіну! Смерть Гітлеру!», а також заявив: «Ми повинні визнати історичну правду. Це були власівці, і саме вони спільно з учасниками Празького повстання... визволили Прагу» [1]. 10 грудня 2019 р. керівництво району Ржепоріє м. Праги ухвалило рішення про встановлення на своїй території меморіалу в пам'ять понад 300 вояків 1-ї дивізії Збройних сил КВНР (ЗС КВНР), які загинули під час Чеського національного повстання у травні 1945 р. [2], що й було зроблено навесні 2020 р.

Загалом слід підкреслити, що досі різні аспекти участі російської дивізії у Празькому повстанні викликають неоднозначні оцінки, деякі з яких під тиском пропагандистських стереотипів викривляють історичну істину. Тому цей унікальний історичний феномен потребує незалежної й максимально об'єктивної наукової оцінки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для розкриття зазначеної теми у статті використано наукові дослідження, збірники матеріалів і документів, електронні ресурси, які дозволяють реконструювати події, що відбулися на початку травня 1945 року в Празі.

Тривалий час ця проблема була предметом досліджень лише західних і російських емігрантських істориків. Першим професійним істориком, який звернувся до цієї проблеми, був німецький дослідник Іоахім Гоффманн. У своїй книзі «Історія власівської армії», виданій німецькою та російською мовами [3; 4], він присвятив питанню участі 1-ї дивізії ЗС КВНР у Празькому повстанні окрему главу. Ця праця, написана на основі нових документів і матеріалів, спонукала інших дослідників, у т. ч. автора цієї статті [5, с. 249–251], також звернути увагу на зазначену проблему.

Наступним цінним внеском у наукове дослідження проблеми участі російської дивізії у Празькому повстанні стала монографія чеського історика Станіслава Ауски, в якій висвітлено низку маловідомих аспектів тогочасних подій [6; 7].

Серед досліджень останніх років слід виділити публікації російського вченого Кирила Александрова, який впродовж тривалого часу вивчає історію власівського руху [див., напр.: 8; 9 та ін.] і прагне бути максимально об'єктивним у своїх оцінках. Результати своїх досліджень він висвітлює, як у наукових працях, так і в низці інтерв'ю [див., напр.: 10; 11 та ін.].

Важливу роль у процесі повернення історичної пам'яті відіграла наукова праця сучасного чеського історика Павела Жачека «Власівці в бою за Прагу», написана на основі архівних документів і видана в 2017 р. чеською [12] та російською мовами [13]. Половину обсягу книги відведено унікальним 250 документальним фотографіям, які відображають реальні події участі 1-ї дивізії ЗС КВНР у Празькому повстанні.

Незважаючи на певну кількість праць, присвячених історії участі 1-ї дивізії ЗС КВНР у Чеському національному повстанні, ця проблема потребує

подальшого ґрунтового дослідження, зокрема, з'ясування окремих аспектів, уточнення деяких фактів, узагальнення та систематизації розрізненої інформації.

Мета статті: з'ясувати причини, обставини і наслідки участі вояків 1-ї дивізії ЗС КВНР у Празькому повстанні 5–8 травня 1945 р., узагальнити та систематизувати розрізнену інформацію, уточнити окремі аспекти та деякі факти, розширити уявлення про ступінь участі російських вояків у бойових діях, а також про цінність і значущість їх фактичного внеску в історію Чехії та СРСР.

Виклад основного матеріалу. Після отримання повідомлень про смерть Адольфа Гітлера і капітуляцію берлінського гарнізону, коли з різних сторін до міста Праги наближалися війська Антигітлерівської коаліції, підпільний рух «Народна оборона» і Чеська національна рада (ЧНР) вирішили розпочати антигітлерівське повстання, яке раніше планувалося на 7 травня. Завдяки залученню добровольців із цивільного населення і ветеранських організацій чеських військовиків вдалося збільшити чисельність повстанців з 7,5 тис. до майже 30 тис. бійців [14, с. 486]. І все ж, у чеського руху Опору не вистачало сил протистояти німецьким військам.

Тим часом командувач німецькою групою армій «Центр» генерал-фельдмаршал Фердинанд Шернер після капітуляції гарнізону Берліна вирішив швидше дістатися до позицій американської армії і там здатись у полон. Шлях до відступу німців пролягав через Прагу. Але збройне повстання зупинило просування німецьких військ на захід і змусило їх вступити в бої з чеськими патріотами [5, с. 249]. За цих умов радіо пражан постійно передавало звернення до всіх союзних армій з проханням про негайну допомогу.

Підготовка Празького повстання з Москвою не узгоджувалася, що обумовило стриманість радянської Ставки. У цей час Перший Український фронт, очолюваний маршалом Іваном Конєвим, перебував за 140 км від Праги. Згідно з планом Генерального штабу Робітничо-селянської Червоної армії (РСЧА) Празька наступальна операція мала здійснюватися силами 3-ї й 4-ї танкових армій і 13-ї загальновійськової армії. Її початок планувався на 7 травня, а звільнення Праги – на 12–14 травня.

Натомість західні союзники мали змогу допомогти пражанам, чого домагався зокрема прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль. 3-я армія США, очолювана генералом Джорджем Паттоном, перебувала за 70 км від Праги. Однак, коли головнокомандувач союзними військами у Європі генерал Дуайт Ейзенхауер проінформував Кремль, що готовий вивести свої війська в Чехію на лінію вздовж річок Ельба і Влтава, 4 травня з Москви надійшло прохання не втручатися в події на території, яка за попередньою домовленістю входила до радянської зони окупації. Крім того, з Вашингтона

надійшла вказівка президента США Гаррі Трумена не жертвувати життями американців заради політичної мети [15, с. 544].

Долю ЗС КВНР, очолюваних колишнім радянським генерал-лейтенантом Андрієм Власовим, у ті дні визначала неминучість військово-політичного розгрому державами Антигітлерівської коаліції нацистської Німеччини, на матеріально-технічні ресурси якої спиралися російські збройні формування. 1-а дивізія ЗС КВНР номінально мала статус союзника Німеччини і перебувала в оперативному підпорядкуванні групи армій Вермахту «Центр», якою командував генерал-фельдмаршал Ф. Шернер. Дивізія була створена переважно на основі двох колишніх російських гренадерських дивізій військ СС: 29-ї (29. Waffen-Grenadier-Division der SS «RONA» (Russische Nr. 1)) і 30-ї (30. Waffen-Grenadier-Division der SS (Russische Nr. 2). У цьому зв'язку слід підкреслити, що ЗС КВНР не належали до СС, хоча й перебували під покровительством і контролем керівництва цієї нацистської військово-політичної організації Німеччини [див. докладніше про це: 16]. Більшість вояків цих дивізій мали значний бойовий досвід, у т. ч. – боротьби з радянськими і французькими партизанами, а також вуличних боїв, оскільки брали участь у придушенні Варшавського і Словацького повстань. Не випадково її командувач генерал-майор Сергій Буняченко кваліфікував дивізію як «відбірну» [17, с. 187–188].

На початку травня 1945 р. 1-а дивізія ЗС КВНР опинилась у центрі подій, що розгорталися в столиці Чехії. Дослідник І. Гоффманн підкреслює, що ще під час боїв проти РСЧА на Одерському фронті власівці показали себе «надійними бійцями», а за тих умов, що склалися на початку травня саме «1-а дивізія РВА [Російської визвольної армії – С. П.] виявилась єдиним джерелом допомоги для повстанців, і значення цієї допомоги важко переоцінити» [4, с. 49, 193].

Наприкінці квітня – на початку травня 1-а дивізія рухалася з Одерського фронту в напрямку Богемії й далі на м. Лінц (Австрія) на зустріч з південною групою ЗС КВНР генерал-майора Федора Трухіна. На той час генерал-майор С. Буняченко вже перестав виконувати накази німецького командування, що спричинило кілька конфліктів між власівцями і вояками вермахту та СС. 29 квітня, коли дивізія перебувала в районі Лоуні поблизу Праги, генерал-фельдмаршал Ф. Шернер видав наказ про роззброєння російської дивізії. Виконуючи цей наказ, 2 травня військовий комендант Праги генерал Рудольф фон Туссен уповноважив обер-лейтенанта фон Клейста на ведення переговорів з генералом С. Буняченком щодо «з'ясування намірів» і відновлення дисципліни в російській дивізії, погрожуючи застосуванням збройної сили проти неї. Історик К. Александров вважає, що саме ця обставина «відіграла вирішальну роль у рішенні Буняченка втрутитись у Празьке повстання на боці повстанців» і таким чином «в її долі відбувся корінний перелом» [18, с. 296, 309]. Насправді, не все було так однозначно.

2 травня у розташування 1-ї дивізії прибули представники підпільної повстанської комендатури «Бартош», очолюваної бригадним генералом Карелом Кутлвашром. Прагнучи схилити власівців до участі у повстанні, чеські офіцери запропонували їм спільно боротися проти нацизму та більшовизму, пообіцяли надати політичний притулок у демократичній Чехословаччині, а генерал-майору С. Буняченку – посаду військового коменданта Праги. «Чеський народ ніколи не забуде, що ви допомогли нам у важкий час», – заявили делегати повстанців [цит. за: 4, с. 170].

Спочатку командування 1-ї дивізії поставилося до пропозиції з обережністю, оскільки усвідомлювало, що повстанці погано озброєні, серед них немає політичної єдності, натомість домінують прокомуністичні сили. Крім того, виступ на боці чехів означав відкритий розрив з німцями. Генерал-лейтенант А. Власов на той час вже почав встановлювати контакти з американцями з метою забезпечення притулку для КВНР. Він не схвалив ідею участі у повстанні, але надав генерал-майору С. Буняченку повну свободу дій. Зрештою командування дивізії ухвалило рішення надати допомогу чеським повстанцям і, таким чином, реабілітувавши себе в очах західних союзників, просити у них політичного притулку [19, с. 43–44]. Цей варіант розглядався як єдиний шанс для порятунку від потрапляння до радянського полону. Крім того, власівці найвно сподівалися, що згодом зможуть продовжити боротьбу з більшовицьким режимом через очікуваний ними майбутній воєнний конфлікт між СРСР і західними союзниками.

Начальник німецької групи зв'язку з 1-ю дивізією ЗС КВНР майор Гельмут Швеннінгер згодом пояснював: оскільки американські війська перейшли кордон Чехії й рухалися на Пльзень, С. Буняченко дійшов висновку, що очевидно була попередня домовленість про окупацію Австрії радянськими військами, а Чехії – військами західних союзників, або ж РСЧА вторглася в Австрію всупереч домовленостям, й американці у відповідь вступають у Чехію [10]. Насправді радянсько-американська лінія розмежування була встановлена по лінії Пльзень, про що генерал-майор С. Буняченко знати не міг.

За цих умов, вранці 5 травня між командуванням 1-ї дивізії й чеською делегацією було підписано військову угоду про підтримку росіянами повстання. Водночас власівці не відмовлялися й від подальшої боротьби з СРСР, сподіваючись, що союзницька коаліція зрештою розвалиться. Деякі дослідники заперечують факт підписання угоди, проте, наприклад, Г. Швеннінгер свідчив, що бачив копію угоди, в якій йшлося про спільні дії проти нацистів і більшовиків [10].

До складу російського дивізійного штабу приєдналися чеські офіцери зв'язку, а також провідники. Російські вояки були забезпечені картами міста. Перші підрозділи приблизно 17-тисячної 1-ї дивізії ЗС КВНР увійшли до

чеської столиці ввечері 5 травня її атакували німецькі війська загальною чисельністю майже 10 тис. осіб. Жителі Праги зустрічали російських солдатів і офіцерів як визволителів. Оскільки вони були вдягнуті в німецьку форму, з метою ідентифікації їх забезпечили триколовими (біло-синьо-червоними) нарукавними пов'язками. 6 травня о 5:50 радіо повстанців передало: «Офіцери і солдати армії Власова! Ми віримо, що ви на останньому етапі боротьби проти німецьких загарбників, як російські люди і радянські громадяни, підтримаєте повсталу Прагу». Г. Швеннінгер стверджував, що «чеська радіостанція... прославляла дивізію як визволительку Праги» [10]. Вступивши в бої з німецьким гарнізоном, власівці зайняли кілька районів міста на захід від річки Влтави, зупинили частини 31-ї дивізії СС на півдні Праги, звільнили кілька сотень ув'язнених, оточили військовий аеродром у Рузині, вважаючи, що саме там мають приземлятись американські літаки.

Натомість німці, вражені діями своїх недавніх союзників, намагалися домовитися про перемир'я. Генерал Р. Туссен, який прагнув організувати опір спочатку чехам, а згодом росіянам, писав: «У цей важкий час, коли ви, власівці, і ми, німці, повинні об'єднатися в боротьбі проти нашого спільного ворога – більшовизму, ви підняли проти нас зброю. Вважаючи це непорозумінням, я прошу вас припинити бойові дії проти нас...» [Цит. за: 4, с. 185]. Усвідомивши нарешті, що відбувається, німці всіма силами почали чинити запеклий опір.

Хоча впродовж 6–7 травня вояки 1-ї дивізії оволоділи значною частиною Праги, що загалом становило понад 80% території міста [20], зрештою вони були змушені припинити боротьбу з німцями, що обумовлювалося кількома причинами. Не справилися сподівання власівців на те, що Прага буде захоплена американськими військами, які, навпаки, зупинили просування територією Чехії. Крім того, комуністи – члени ЧНР, яка фактично взяла на себе функції тимчасового уряду, вимагали припинити співробітництво зі «зрадниками і німецькими найманцями». Зранку 7 травня капітан Ростислав Антонов прибув до ЧНР і повідомив, що має доручення генерал-майора С. Буняченка передати ультиматум німецькому командуванню Праги з вимогою капітулювати до 10:00. У цей час празьке радіо повідомляло, що німці масово складають зброю перед росіянами. Дійсно у полон здалося кілька тисяч німців. Натомість комуністичне керівництво ЧНР під впливом Кремля виступило категорично проти, наголошуючи, що право на переговори про капітуляцію з німцями має лише «чеський народ, який підняв повстання». Зрештою ЧНР заявила по радіо, що відмежовується від «дій генерала Власова проти німецьких військ». Зваживши на ці обставини, увечері 7 травня генерал-майор С. Буняченко наказав припинити бойові дії, хоча частина власівців (приблизно тисяча осіб) продовжувала допомагати повстанцям, сподіваючись на амністію радянської влади [4, с. 179–188]. Г. Швеннінгер згадував, що тоді вперше

побачив сльози на обличчі генерал-майора С. Буняченка, який усвідомив неминуче наближення трагічного кінця для вояків своєї дивізії [10]. Упродовж ночі 8 травня більшість з них залишили Прагу і приєдналися до німецьких колон, які рухалися на захід у напрямку на Пльзень. Втрати росіян лише вбитими становили приблизно 325–330 осіб [19, с. 44].

Після відходу власівців до Праги увійшли німецькі війська. Тим часом надійшла інформація про підписання 7 травня о 2:41 у штаб-квартирі Д. Ейзенхауера в Реймсі Акту про капітуляцію Німеччини. За цих умов між генералом Р. Туссеном і представниками ЧНР було підписано Протокол про капітуляцію празького гарнізону [11]. До кінця дня 8 травня бойові дії майже припинилися. Уночі 9 травня радіостанції повідомили про повну й безумовну капітуляцію нацистської Німеччини.

О 4-й годині ранку 9 травня, тобто вже після остаточної капітуляції Третього Райху, в Прагу в'їхали перші танки Першого Українського фронту. За свідченнями очевидців, головні підрозділи німецьких військ на той час уже залишили місто. У полон радянським військам здалися кілька сотень власівців, які не вийшли з міста разом з дивізією. Хоча, зрештою майже всі вони опинилися в СРСР, оскільки, згідно з Ялтинськими домовленостями, командування США видало тих колишніх радянських громадян, які воювали на боці Німеччини й опинилися в зоні управління американської військової адміністрації.

Тим часом упродовж 8–9 травня радянська авіація здійснила безглузді й фактично злочинні бомбардування 66 чеських міст, у результаті чого загинуло приблизно 1500 осіб, серед яких були не лише німецькі вояки, а й мирні громадяни [21]. Згодом у Празі з'явилися співробітники контррозвідки СМЕРШ (аббревіатура початкових букв гасла «Смерть шпигунам!» (рос. Смерть шпионам!)), які, зокрема, виявляли поранених власівців, розміщених пражанами у місцевих лікарнях. І. Гоффманн твердить, що за свідченням очевидців, всі вони (приблизно 200 осіб) були розстріляні у лікарняних ліжках [4, с. 197]. Один із членів ЧНР Отакар Махотки згодом стверджував, що розстріляних власівців могло бути значно більше. Але, зваживши на прохання ЧНР, генерал-лейтенант Павло Рибалко пообіцяв розстрілювати не всіх поранених власівців. Тому на Ольшанському цвинтарі у братській могилі поховали тіла лише (!) 187 добитих російських вояків [11]. У зв'язку з цим цікавою є оцінка сучасного глави празького району Ржепориє, де встановили пам'ятник загиблим власівцям, Павела Новотни, який в інтерв'ю Чеському радіо (Radio Prague Int.) 30 квітня 2020 р. заявив, що вивчив багато історичних матеріалів і дійшов висновку: єдине, що в Празі робила Червона армія – вбивала власівців, які були страчені як зрадники..., їх убивали прямо в лазаретах, шпиталях...» [22].

Оцінюючи роль 1-ї дивізії ЗС КВНР у Празькому повстанні, учений-історик І. Гоффман наголошує: «... Які б заперечення не викликало рішення генерал-майора Буняченка, воно стало частиною історії, оскільки з хронології подій тих днів незаперечно випливає, що саме 1-й дивізії РВА належить основна – якщо не вся – заслуга у визволенні Праги від німців. Така історична правда. Версія ж радянської історіографії, за якою Прагу звільнили війська 1-го Українського фронту маршала Конєва, не витримує наукової критики і є всього лише легендою» [4, с. 200].

Проте, не лише радянська, а й сучасна російська історіографія, гіперболізуючи дії РСЧА, вказуючи, що «у масштабній Празькій наступальній операції 1-го, 2-го і 4-го Українських фронтів Червоної армії ... брали участь майже 2 млн солдатів і офіцерів», водночас свідомо прагне нівелювати роль 1-ї дивізії ЗС КВНР, наголошуючи, що на тлі «грандіозного радянського наступу» відбувався «короткотривалий бунт малочисельних окремих і повністю деморалізованих підрозділів РВА», здатних лише до перестрілки їхніх бійців з німцями у Празі [23].

До речі, сучасна російська історіографія визнає, що Празька операція «закінчилась о 4 годині ранку 9 травня», проте приховує, що радянські війська увійшли в практично звільнену Прагу, а також цинічно наголошує, що Українські фронти розпочали «звільнення» Праги 6 травня [24, с. 116].

Важко не погодитися з твердженням П. Жачека з приводу того, що як раніше радянські, так і сучасні російські історики-пропагандисти «не хочуть допустити руйнування міфу про звільнення Праги Червоною армією, не бажають говорити про військові злочини представників Червоної армії й органів держбезпеки, НКВС і СМЕРШ, які відразу ж після закінчення війни почали зводити рахунки з власівцями» [25].

Незважаючи на те, що вояки ЗС КВНР воювали під національним біло-синьо-червоним прапором з метою «повалення сталінської тиранії, звільнення народів Росії від більшовицької системи і повернення народам Рдля більшості сучасних росіян вони – уособлення «зрадників». Натомість для багатьох сучасних чехів, і не лише для них, власівці – один із символів визволення від нацистської окупації. У 2019 р. П. Новотни у листі президенту Російської Федерації Володимиру Путіну підкреслив, що «в Прагу – на відміну від Конєва, який приїхав «захопити» місто наступного дня після капітуляції німецьких військ, – РВА безсумнівно, незалежно від її мотивів, приїхала, щоб боротися з окупантами і врятувати місто від руйнування» [26]. У цьому контексті цілком логічним було рішення місцевої влади м. Праги про знесення у квітні 2020 р. пам'ятника І. Конєву. Натомість влада Росії відповіла на ці дії відкриттям кримінальної справи проти організатора перевезення статуї радянського маршала старости району Прага-6 Ондржея Коларжа [27].

Висновки. Таким чином, незважаючи на те, що після Празького повстання минуло майже вісім десятиліть, проблема участі 1-ї дивізії ЗС КВНР у цих подіях залишається актуальною й дискусійною. Наукові результати проведеного дослідження дозволяють з'ясувати причини, обставини, особливості та наслідки участі вояків російської дивізії у повстанні, уточнити окремі аспекти та деякі факти, узагальнити та систематизувати розрізнену інформацію, розширити уявлення про ступінь участі російських вояків у бойових діях, а також про цінність і значущість їх фактичного внеску в історію Чехії та СРСР.

У ході Чеського національного повстання основні бої з німецькими військами в Празі відбувались упродовж 5–8 травня 1945 р. за активної спільної участі місцевих повстанців і вояків 1-ї дивізії ЗС КВНР. Відкритий виступ російського збройного формування на боці сил чеського руху Опору був наслідком загострення внутрішніх суперечностей між німецьким військовим командуванням і ЗС КВНР, а також – прагненням власівців уникнути загрози екстрадиції до радянської окупаційної зони.

Характерно, що напередодні й під час Празького повстання російська дивізія продемонструвала високий рівень боєздатності та дисципліни. Певні ознаки розпаду цього з'єднання розпочалися лише після усвідомлення відсутності гарантій безпеки з боку західних союзників. Зрештою від власівців відвернулися всі сторони, що й обумовило їх трагічний кінець. Вони зазнали значних втрат загиблими й пораненими, але найголовніше – втратили критично важливий час, необхідний для передислокації дивізії на територію розміщення американських військ, що давало певні можливості для уникнення покарання з боку радянської влади (1/3 солдатів і офіцерів ЗС КВНР вдалось уникнути екстрадиції й вони поповнили ряди російської еміграції).

Слід визнати, що роль російської дивізії у Празькому повстанні була досить важливою і мала суттєве значення для історії Чехії. Проте через тривалий період радянської окупації Чехословаччини цей факт змогло гідно оцінити лише сучасне покоління чехів. Хоча власівці через спротив ЧНР і не визволили від німців чеську столицю повністю, але зробили все можливе, щоб максимально допомогти повстанцям. Натомість слава «визволителів» за «правом переможця» дісталася радянським військам, які увійшли у вже майже звільнене місто. 9 червня 1945 р. Президія Верховної Ради СРСР заснувала медаль «За визволення Праги», якою нагородили «безпосередніх учасників героїчного штурму і звільнення Праги, а також організаторів і керівників бойових операцій при звільненні цього міста» [28, с. 290]. Станом на 1962 р. було нагороджено понад 365 тис. осіб, у т. ч. 45 тис. громадян Чехословаччини, але у наступні роки чисельність «визволителів» Праги зростала і в 1995 р. перевищила 400 тис. осіб (!).

Загалом автор не претендує на остаточне розкриття зазначеної теми, підкреслюючи, що вона може бути предметом обговорення й подальшого ґрунтовного дослідження, передусім на основі нових архівних документів. Водночас, з огляду на перспективи подальших досліджень цієї проблеми, слід враховувати, що перед істориками постає завдання остаточно подолати ідеологічну заангажованість і тенденційність у її висвітленні, уникати емоційних оцінних суджень, що ускладнюють процес аналізу політичного аспекту участі солдатів і офіцерів 1-ї дивізії ЗС КВНР у Чеському національному повстанні.

Література:

1. Сергеев Ю. К 75-летию Пражского манифеста [Электронный ресурс]. URL: <http://ruslo.cz/index.php/istoriya/item/1401-k-75-letiyu-prazhskogo-manifesta>
2. Адміністрація одного із районів Праги проголосувала за встановлення пам'ятника «власівцям» [Електронний ресурс]. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2019/12/11/156705/>
3. Hoffmann J. *Die Geschichte der Wlassow-Armee*. Freiburg: Verlag Rombach, 1986. 468 p.
4. Хоффманн Й. История власовской армии / Пер. с нем. Е. Гессен. Париж: YMCA-PRESS, 1990. 382 с.
5. Пивовар С. Ф. Кто ж визволил Прагу? // Стельмах С. П., Пивовар С. Ф. *Всесвітня історія (запитання і відповіді)*. К.: «Феміна», 1996. С. 249–251.
6. Ауски С. А. Предательство и измена. Войска генерала Власова в Чехии. Сан-Франциско: Глобус, 1982. 402 с.
7. Ausky S.A. *Vojska generála Vlasova v Cechách* / 2 roz. vydání. Vysehrad: Typografie Bob Rakusan, 1996. 280 s.
8. Александров К. Русские солдаты Вермахта. Герои или предатели. Москва: Яуза, Эксмо, 2005. 752 с.
9. Александров К. Армия генерала Власова 1944–1945. Москва: Яуза, Эксмо, 2006. 592 с.
10. Александров К. Власовцы в Праге и окрестностях [Электронный ресурс]. URL: <http://ruslo.cz/index.php/istoriya/item/1101-vlasovtsy-v-prage-i-okrestnostyakh>
11. Александров К. Восстание, о котором велели забыть. URL: <https://newtimes.ru/articles/detail/117134/>
12. Žáček P. *Vlasovci v boji za Prahu. Nové dokumenty o ruské pomoci pražskému povstání 5–9 května 1945*. Praha: Academia, 2017. 548 s.
13. Жачек П. Прага под бронёй власовцев. Майское восстание чешского народа в фотографиях. К истории боевых действий в Праге 5–8 мая 1945 года. / Пер. с чешского. Прага: «Русская традиция», 2017. 328 с.
14. Дерейко І. І. *Празьке повстання 1945* // *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2011. Т. 8: Па-Прик.*
15. Тейлор А. Вторая мировая война // *Вторая мировая война: два взгляда*. Москва: Мысль, 1995. 556 с.
16. Pyvovar, S. F. (2021). Russian SS in the German-Soviet war of 1941–1945. Rethinking of history: conflict of facts and hypotheses. *Collection of Scientific Articles. European Scientific e-Journal*, 7 (13), Pp. 80–101. Hlučín: “Anisiia Tomanek” OSVČ.
17. Генерал Власов: история предательства: В 2 т.: В 3 кн. Москва: Политическая энциклопедия, 2015. Т. 1: Нацистский проект «Aktion Wlassow». 1160 с.

18. Власовцы в Пражском восстании: Новые документы. Вводная статья, подготовка текста и комментарии К. М. Александрова. Русское прошлое (СПб). 1998. № 8. С. 292–313.
19. Дробязко С. И. Вторая мировая война 1939–1945. Русская освободительная армия. Москва: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. 48 с.
20. Русская освободительная армия. Большая российская энциклопедия [Электронный ресурс]. URL: https://bigenc.ru/military_science/text/3521204
21. Айзпурви К. Кто бомбил чешские города [Электронный ресурс]. URL: <http://ruslo.cz/index.php/istoriya/item/1463-kto-bombil-cheshskie-goroda>
22. В Праге установлена памятная доска «власовцам» [Электронный ресурс]. URL: <https://ruski.radio.cz/v-prage-ustanovlena-pamyatnaya-doska-vlasovcam-8100301>
23. Кружков В. Власовцы: русские коллаборационисты против Сталина, Черчилля, Рузвельта и евреев [Электронный ресурс]. URL: <https://interaffairs.ru/news/show/25696>
24. Похлёбкин В. В. Великая война и несостоявшийся мир. 1941-1945-1994: Военный и внешнеполитический справочник. Москва: Арт-Бизнес-Центр, 1997. 384 с.
25. Крымова В. Павел Жачек. Объективность против пропаганды [Электронный ресурс]. URL: <http://ruslo.cz/index.php/istoriya/item/819-pavel-zhachek-ob-ektivnost-protiv-propagandy>
26. Вагнер А. Они бросили вызов Сталину. Глава Ржепоре – о письме Путину про власовцев [Электронный ресурс]. URL: <https://www.svoboda.org/a/30297079.html>
27. Щур М. Пам'ятник Коневу у Празі знесли, але прихильники Росії жадають помсти [Электронный ресурс]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/pamiatnyk-konevu-dali-porodzhuje-prystrasti/30561623.html>
28. Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 г. – Июль 1956 г. Москва: Госиздат юридической литературы, 1956. 531 с.

References:

1. Sergeev Ju. K 75-letiju Prazhskogo manifesta [To the 75th anniversary of the Prague Manifesto] (n.d.). Retrieved from: <http://ruslo.cz/index.php/istoriya/item/1401-k-75-letiyu-prazhskogo-manifesta> [in Russian].
2. Administraciya odnoho iz rajoniv Prahy proholosuvala za vstanovlennya pamyatnyka «vlasivcyam» [The administration of one of the districts of Prague voted for the installation of a monument to the "Vlasovites"]. (n.d.). Retrieved from: <https://www.istpravda.com.ua/short/2019/12/11/156705/> [in Ukrainian].
3. Hoffmann J. (1986). *Die Geschichte der Wlassow-Armee*. Freiburg: Verlag Rombach [in German].
4. Hoffmann J. (1990). *Istorija vlasovskoj armii* [History of the Vlasov army]. (E. Gessen, Trans). Parizh: YMCA-PRESS [in Russian].
5. Pyvovar S. F. & Stelmax S. P. (1996). Xto zh vyzvolyv Prazhu? [Who liberated Prague?]. *Vsesvitnya istoriya (zapytannya i vidpovidi)*. (pp. 249–251). Kyiv: «Femina» [in Ukrainian]
6. Auski S. A. (1982). Predatelstvo i izmena. Vojska generala Vlasova v Chėhii. [Betrayal and treason. Troops of General Vlasov in the Czech Republic]. San-Francisko: Globus Publishers [in Russian].
7. Ausky S. A. (1996). Vojska generála Vlasova v Cechách / 2 roz. vydani. Vysehrad: Typografie Bob Rakusan [in Czech].
8. Aleksandrov K. (2005). *Russkie soldaty Vermahta. Geroi ili predateli*. [Russian soldiers of the Wehrmacht. Heroes or traitors]. Moskva: Jauza, Jeksmo [in Russian].
9. Aleksandrov K. (2006). *Armija generala Vlasova 1944–1945*. [Army of General Vlasov 1944–1945]. Moskva: Jauza, Jeksmo [in Russian].

10. Aleksandrov K. Vlasovcy v Prage i okrestnostjakh [Vlasov in Prague and surroundings] (n.d.). Retrieved from: <http://ruslo.cz/index.php/istoriya/item/1101-vlasovtsy-v-prage-i-okrestnostyakh> [in Russian].
11. Aleksandrov K. Vosstanie, o ktorom veleli zabyt [An uprising that was told to be forgotten]. (n.d.). Retrieved from: <https://newtimes.ru/articles/detail/117134/> [in Russian].
12. Žáček P. (2017). Vlasovci v boji za Prahu. Nové dokumenty o ruské pomoci pražskému povstání 5–9 května 1945. Praha: Academia [in Czech].
13. Zhachek P. (2017). Praga pod bronjoj vlasovcev. Majskoe vosstanie cheshskogo naroda v fotografiyah. K istorii boevyh dejstvij v Prage 5–8 maja 1945 goda [Prague under the armor of the Vlasovites. May uprising of the Czech people in photographs. On the history of hostilities in Prague on May 5–8, 1945]. Praga: Russkaja tradicija [in Russian].
14. Derejko I. I. (2011). Prazke povstannya 1945 [The Prague Uprising of 1945]. *Encyklopediya istoriyi Ukrayiny*. (Vols. 8). V. A. Smolij (Ed.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
15. Tejlor A. (1995). Vtoraja mirovaja vojna. Vtoraja mirovaja vojna: dva vzgljada. Moskva: Mysl [in Russian].
16. Pyvovar, S. F. (2021). Russian SS in the German-Soviet war of 1941–1945. *Rethinking of history: conflict of facts and hypotheses. Collection of Scientific Articles. European Scientific e-Journal*, 7 (13), 80–101. Hlučín: Anisiia Tomanek OSVČ [in Ukrainian].
17. *General Vlasov: istorija predatelstva*. (2015). [General Vlasov: a story of betrayal]. (Vols. 1). Moskva: Politicheskaja jenciklopedija [in Russian].
18. Vlasovcy v Prazhskom vosstanii: Novye dokumenty. Vvodnaja statja, podgotovka teksta i kommentarii K. M. Aleksandrova. (1998). [Vlasovites in the Prague uprising: New documents. Introductory article, preparation of the text and comments by K. M. Alexandrova]. *Russkoe proshloe (SPB)*, 8, 292–313 [in Russian].
19. Drobjazko S. I. (1999). Vtoraja mirovaja vojna 1939–1945. Russkaja osvoboditelnaja armija. [World War II 1939–1945. Russian Liberation Army]. Moskva: OOO «Firma «Izdatelstvo AST» [in Russian].
20. Russkaja osvoboditelnaja armija [Russian Liberation Army]. *Bolshaja rossijskaja jenciklopedija*. (n.d.). Retrieved from: https://bigenc.ru/military_science/text/3521204 [in Russian].
21. Ajzpurvi K. Kto bombil cheshskie goroda [Who bombed Czech cities]. (n.d.). Retrieved from: <http://ruslo.cz/index.php/istoriya/item/1463-kto-bombil-cheshskie-goroda> [in Russian].
22. V Prage ustanovljena pamjatnaja doska «vlasovcam» [A memorial plaque to the "Vlasovites" was installed in Prague]. (n.d.). Retrieved from: <https://ruski.radio.cz/v-prage-ustanovljena-pamyatnaya-doska-vlasovcam-8100301> [in Russian].
23. Kruzhkov V. Vlasovcy: russkie kollaboracionisty protiv Stalina, Cherkhillja, Ruzvelta i evreev. [Vlasovites: Russian collaborators against Stalin, Churchill, Roosevelt and Jews]. (n.d.). Retrieved from: <https://interaffairs.ru/news/show/25696> [in Russian].
24. Pohljobkin V. V. (1997). Velikaja vojna i nesostojavshijsja mir. 1941-1945-1994: Voennyj i vneshnepoliticheskij spravocnik. [The Great War and the Failed Peace. 1941-1945-1994: Military and foreign policy guide]. Moskva: Art-Biznes-Centr [in Russian].
25. Krymova V. Pavel Zhachek. Obektivnost protiv propagandy. [Pavel Zhachek. Objectivity versus propaganda]. (n.d.). Retrieved from: <http://ruslo.cz/index.php/istoriya/item/819-pavel-zhachek-ob-ektivnost-protiv-propagandy> [in Russian].
26. Vagner A. Oni brosilili vyzov Stalinu. Glava Rzheporye – o pisme Putinu pro vlasovcev. [They challenged Stalin. The head of Rzheporye - about the letter to Putin about the Vlasovites]. (n.d.). Retrieved from: <https://www.svoboda.org/a/30297079.html> [in Russian].

27. Shhur M. Pamyatnyk Konyevu u Prazi znesly, ale pryxylnyky Rosiyi zhadayut pomsty. [A monument to Konev in Prague has been demolished, but Russian supporters are seeking revenge]. (n.d.). Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/pamiatnyk-konevu-dali-porodzhuje-prystrasti/30561623.html> [in Ukrainian].

28. Sbornik zakonov SSSR i ukazov Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR. (1956). [Collection of laws of the USSR and decrees of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR]. 1938 year. July 1956. Moskva: Gosizdat juridicheskoy literatury [in Russian].